

HÜNERNÂME II. CİLT MİNYATÜRLERİNDE KOMPOZİSYON DÜZENİ

¹Ruhi KONAK

Özet

Hünernâme II. cilt, (TSM. H. 1524), el yazması Osmanlı minyatür sanatı açısından önemli bir eserdir. Kanuni Sultan Süleyman'ın yetenek ve başarılarını konu alan el yazmasında, altmış beş adet minyatür yer almaktadır. Minyatürleri üreten sanatçı veya sanatçılar hakkında, el yazmasının son sayfasında Şehnameci Seyyid Lokman'ın, Nakkaş Osman'dan övgü ile söz etmesi dışında günümüzde herhangi bir belge veya bilgi mevcut değildir. Konuya ilişkin bilgi ve belgelere ulaşıncaya kadar el yazmasındaki minyatürler üzerinde yapılacak incelemeler belirli fikirlerin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bu yönde bir belirleme yapmak ve benzer araştırmaları desteklemek üzere makalede, el yazmasındaki minyatürlerin kompozisyon düzenlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda yürütülen çalışma ile minyatürlerin kompozisyon düzenleri tespit edilmiş; çeşitlenen üsluplar bağlamında değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Minyatür, Hünernâme, Osmanlı, Sanat, Kompozisyon

ORDER OF COMPOSITION IN THE MINIATURE PAINTINGS OF HÜNERNÂME 2ND COVER

Abstract

Hünernâme 2nd Cover (TSM. H. 1524), is an important hand-writing as a means of Ottoman miniature art. There are sixty five miniatures in the hand-writing that consists the talents and successes of Kanuni Sultan Süleyman. Except for the praises that was said by Seyyid Lokman who is the writer of Şehname to Muralist Osman, there is not any information or document today about the artists who produce the miniatures. The investigations that are going to be made about the miniatures on the hand-writings will contribute to specific ideas until reaching the documents and information concerning the subject. It is aimed to investigate the composition of the miniatures on the hand-writings for making a determination. In accordance with these studies the composition of the miniatures are determined and an assesment.

Keywords: Miniature, Hünernâme, Ottoman, Art, Composition

¹ Yrd. Doç. Dr.. Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi rkonak@kastamonu.edu.tr

Giriş

Hünernâme II. cilt, (TSM. H. 1524), el yazması Osmanlı saray nakkaşhanesinde üretilen önemli minyatürleri içermektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın hüner ve başarılarını konu alan el yazması, Seyyid Lokman bin Hüseyin Bin el Aşuri el-Urmevi'nin başkanlığını yürüttüğü bir ekip tarafından 1589'da tamamlanarak, III. Murat'a sunulmuştur. Bazı yaprakları eksik olan eser, 43x30 cm. ölçülerinde 302 yapraktan oluşmaktadır. Eser tam sayfa boyutunda 65 adet minyatür içerir. Elyazmasındaki minyatürlerinin hangi sanatçı veya sanatçı grubu tarafından üretildiği hakkında, elyazmasının son sayfasında Şehnameci Seyyid Lokman'ın, Nakkaş Osman'dan övgü ile söz etmesi dışında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu bilgiden yola çıkan araştırmacılar, Nakkaş Osman'ın eseri resimlendiren sanatçıların yöneticisi konumunda olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir, (Seyyid Lokman, 1589; Bağcı, v.d., 2006).

Bu çalışmamızda, Hünernâme II. Ciltte (TSM. H. 1524) yer alan minyatürlerin, kompozisyon düzenlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu inceleme kimlikleri tespit edilmemiş olsa da el yazmasının hazırlanmasında görev alan sanatçı veya sanatçıların sayısı ve üslupları hakkında bilgi edinilmesine olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda öncelikle minyatürleri üreten sanatçıların tasarım fikirleri belirlenmeye çalışılacak; işçilik, figür tipi ve boyama özellikleri ikinci planda değerlendirilecektir.

Elyazmasının Osmanlı saray nakkaşhanesinde kolektif bir yapı içinde üretilmiş olabileceği dikkate alındığında, minyatürlerin işçilik, figür tipi ve boyama özelliklerinden yola çıkarak üslup belirlemeye çalışmak iyimser bir girişim olacaktır. Çünkü nakkaşhanedeki kolektif yapıdan dolayı, bir minyatürün tasarım ve uygulama aşamalarında farklı sanatçıların görev almış olması ihtimali oldukça fazladır. Bu nedenle atıf eserlerin üslup araştırması yapılırken işçilik, figür tipi ve boyama özellikleri genel yapı içinde değerlendirilerek, ilk önce minyatürlerin tasarım aşamalarına yansıyan düzen fikirlerinin incelenmesi gerekir. Her sanatçı tasarımını kendi fikri doğrultusunda gerçekleştirir. Dolayısıyla aynı sanatçının farklı eserleri, sanatçıya özgülük bağlamında benzer düzen özellikleri ile ortaya çıkar. Bu nedenle kompozisyon düzenlerine ilişkin araştırmalar neticesinde edinilen fikirler, farklı örnekler üzerinde denenecek ipuçları olarak kullanılabilir. Böylece birçok elyazması eselerde karşımıza çıkan bilinmeyen sanatçı probleminin çözümüne önemli katkılar sağlanabilir, (Konak, 2012).

Bu çalışmada kompozisyon düzenleri incelenirken öncelikle minyatürler dış hatları itibari ile yüzeysel olarak gruplandırılmıştır. Bu gruplar arasında mekan, figür, renk ve hiyerarşik düzenler dikkate alınarak yeni gruplar oluşturulmuştur. Her grup kendi içinde grafik olarak eleştirilmiş ve eşleştirilmiştir. İkinci aşamada figür tipleri, boyama özellikleri ve işçilikler tamamlayıcı unsurlar

olarak içeriklere eklenmiştir. Benzerlikler ve farklılıklar genelden özele doğru sıralanarak kompozisyon düzenlerine ilişkin sınıflandırma gerçekleştirilmiştir.

1. Grup: 51b-52a, 54b-55a sayfalarda yer alan minyatürlerde kompozisyon düzeni

51b-52a, Kanuni Sultan Süleyman'ın azgın bir su sığırını ok ile vurarak yıkması², (foto: 1) 54b-55a, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Filibe Sarayı'nda avlanması, (foto: 2).

Foto:1

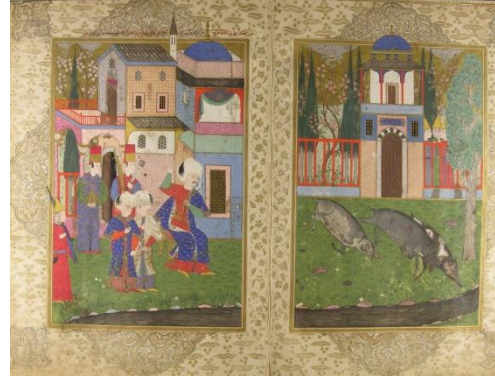

Foto: 2

Osmanlı minyatür sanatı geleneğini yansıtan minyatürlerde, Kanuni Sultan Süleyman'ın avdaki başarısı tasvir edilmiştir. İki sayfa halinde tasarlanan minyatürlerde mekan düzeni, karşılıklı sayfalardaki düzenin grafik ve renk açısından birbirini tamamlaması ile elde edilmiştir. 51b-52a sayfalardaki minyatürlerde, iki parçaya bölünen resim alanı farklı renklerde boyanarak ayrıştırılmıştır. 52a sayfasındaki parçalama 51b sayfasındaki akışa uygun olarak şekillendirilmiştir. 51b sayfasında ön tarafa yerleştirilen ve sağdan sola doğru diyagonal olarak ilerleyen tepe formu, 52a sayfasının sağ kenarında kayaların akışına bağlı olarak sonlandırılmıştır. 54b, 55a, sayfalarındaki minyatürde de sayfa ve mekan düzenleri birbirini tamamlar niteliktedir. Bu örneklerde de resim alanı iki parçaya bölünmüştür. Resim alanının üst tarafı mimari mekan, alt taraf ise doğal mekan olarak düzenlenmiştir. Resim alanlarının alt tarafında sağ kenarlardan, sol kenara doğru diyagonal olarak ilerleyen dere yatağı her iki minyatürde de birbirini tamamlar niteliktedir.

Minyatürlerde, figürler ve mekan elemanları diyagonal hatlarda yerleştirilmesi ile kutu mekan formu elde edilmiş ve resim alanında atmosfer hissi yaratılmıştır. 55a sayfasında yer alan minyatürde mimari elemanlar sol taraftan $\frac{3}{4}$ profilden, üç boyut yanılsaması ve derinlik hissi verir şekilde tasvir edilirken, 54b sayfasında yer alan minyatürde mimari elemanlar yüzeyin yapısını bozmadan iki boyutlu olarak tasvir edilmiştir. Ancak 54b sayfasındaki minyatürde, binanın sol arka fonuna yerleştirilen çit ile çevrelenmiş bahçe, arka fondaki dağ ve sağ tarafa yerleştirilen ağaç figürünün etkisi ile resim alanında derinlik hissi elde edilmiş ve düzenler benzeştirilmiştir. Bu yapıya bakıldığında

² Bu çalışma kapsamındaki çeviriler, Öğr. Gör. Ahmet Üstüner tarafından yapılmıştır.

minyatürlerdeki derinlik kurgusu ve atmosfer hissini aynı merkeze bağlı olarak düzenlendiği söylenebilir.

Minyatürlerde figür düzeni, mekan düzenini destekler şekilde tasarlanmıştır. Figür dizileri diyagonal hatlara yerleştirilerek kompozisyonlardaki hareketlilik artırılmıştır. Mekan, eylem ve zamanın sürekliliği fikri, mimari ve doğa elemanlarının bir bölümünün cetvel altında bırakılması ve figürlerin eş zamanlı hareketleri ile kurgulanmıştır.

Elyazmasında yer alan minyatürler arasında, en titiz işçiliğe sahip olan bu dört minyatürde, hiyerarşik düzen eyleme göre şekillenmiştir. Eylem merkezinde yer almalarından dolayı padişah figürleri ve avladıkları hayvanlar merkezde, diğer figürlerden ayrıştırılarak ve daha büyük tasarlanmış; konum, yoğunluk, renk ve hareket açısından farklılaştırılmıştır.

Minyatürlerde mavi, yeşil, kırmızı, sarı, pembe, kahverengi, beyaz, siyah, gri renklerin yanı sıra gümüş ve altın kullanılmıştır. Karşılıklı sayfalarda renk geçişleri ve ayrımları mekan düzenini destekler şekilde yapılandırılmıştır. Doğa, figürler ve mimari bölümlerin ayrıştırılmasında kullanılan ve gayet sade bir yapıda uygulanan renklerden perspektif vurguların artırılmasında da yararlanılmıştır.

Söz konusu düzen fikirleri doğrultusunda, minyatürlerin tasarım ve uygulama açısından aynı sanatçıya ait olduğu söylenebilir.

2. Grup: 211a, 226b, 244b, 247a sayfalarda yer alan minyatürlerde kompozisyon düzeni

211a, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Şehzade Beyazid'a beddua etmesi, (foto: 3). **226b**, Hasan Ağa'nın Üsküdar Sarayı'nda Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkması, (foto: 4). **244b**, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Şeyh Abdüllatif Efendi ile buluşması, (foto: 5). **247a**, Kayseri kadısının, Kanuni Sultan Süleyman'a şikâyet edilmesi, (foto: 6).

Osmanlı minyatür sanatı geleneğini yansıtan minyatürlerde, Kanuni Sultan Süleyman ile ilgili farklı konular tasvir edilmiştir. Minyatürlerde resim alanları, alttan üste doğru üç aşamalı olarak tasarlanmıştır. Bu yapı renk, doğa detayları veya mimari elemanların düzeni ile belirginleştirilmiş ve mekan düzenleri konulara göre çeşitlendirilmiştir. Kompozisyon elemanları resim alanına yatay paftalar halinde dizilmiştir. Dizilerin diyagonal hatlarda da birbirini görmelerinden yararlanılarak kutu mekan formu elde edilmiş; resim alanında basit bir atmosfer hissi yaratılmıştır.

Foto: 3

Foto: 4

Foto: 5

Foto: 6

Minyatürlerde figür düzenleri, mekan düzenini destekler şekilde kurulmuştur. Yatay ve diyagonal hatlarda birbirini karşılayan figür dizilerinin etkisiyle kompozisyonlarda hareketlilik hissi artırılmış; mekan, eylem ve zamanın sürekliliği fikri, mimari ve doğa elemanlarının bir bölümünün cetvel altında bırakılması ve figürlerin eş zamanlı hareketleri ile kurgulanmıştır.

Titiz bir işçiliğe sahip olan minyatürde ebat, renk ve eylemlik durum yardımıyla oluşturulan hiyerarşik düzen, eyleme göre şekillenmiştir. Eylem merkezinde yer almalarından dolayı padişah figürleri merkezde diğer figürlerden ayrıştırılarak ve daha büyük tasarlanmış; konum, yoğunluk ve hareket açısından farklılaştırılmıştır.

Minyatürlerde yeşil, mavi, kırmızı, sarı, pembe, kahverengi, beyaz, siyah, gri renklerin yanı sıra gümüş ve altın kullanılmıştır. Doğa, figürler ve mimari bölümlerin ayrıştırılmasında gayet sade bir yapıda uygulanan renklerden, perspektif vurguların artırılmasında da yararlanılmıştır.

Söz konusu düzen fikirleri doğrultusunda, minyatürlerin aynı sanatçıya ait olduğu söylenebilir.

3. Grup: 25b-26a, 39a, 45b, 86b-87a, 102b-103a, 115b-116a, 118b-119a, 121b-122a, 146b-147a, 164b, 168b, 170a, 171b, 176b, 250a sayfalarda yer alan minyatürlerde kompozisyon düzeni

a-25b-26a, Divan-ı Hümayun, (Foto: 7). 45b, Kanuni Sultan Süleyman'ın, cuma günü. Ayasofya Camii'nde, Kudüs'ten gelen hafızı dinleyip, hediyeler vermesi, (Foto: 8).

Foto:7

Foto: 8

b-39a, Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı aldıktan sonra Hz. Hüseyin'in kabr-i şerifini ziyaret etmesi, (Foto: 9) 86b-87a, Kanuni Sultan Süleyman'ın eski sarayda güçlü bir geyiği ok ile vurarak yıkması, (Foto:10). 102b-103a, Kanuni Sultan Süleyman'ın, şehzade Mehmet, Mustafa ve Selim'in

sünnet düğünleri için bütün devlet ricali ile At Meydanı'na gelmesi,(Foto:11). **115b-116a**, Şehzade Mustafa'nın sünnet düğününde cambaz gösterileri, (Foto: 12). **118b-119a**, Şehzade Mustafa ile birlikte sünnet olan şehzadelerin düğününde ulema ziyafetinde çanak yığıması ve diğer eğlenceler, (Foto:13) **121b-122a**, Kanuni Sultan Süleyman'ın,, Şehzade Mustafa'nın düğününde müderrislerle toplantısı, (Foto: 14). **146b-147a**, Kanuni Sultan Süleyman'ın, hamamdayken kıymetli bir mücevherini çalan hırsız affetmesi, (Foto: 15). **164b**, Vezir-i azam İbrahim Paşa'nın öldürülmesi,(Foto: 16).**168b**, Şehzade Mustafa'nın ölümü, (Foto: 17).**170a**, Şehzade Mustafa'nın cenazesinin Bursa'ya getirilmesi, (Foto: 18). **171b**, Celalilerin çengele geçirilmesi, (Foto: 19). **176b**, Veziriazam Ahmet Paşa'nın öldürülmesi, (Foto: 20). **c-250a**, At Meydanı, (foto: 21).

Foto: 9

Foto: 10

Foto: 11

Foto: 12

Foto: 13

Foto: 14

Foto: 15

Foto: 16

Foto:17

Foto:18

Foto:19

Foto:20

Foto: 21

Osmanlı minyatür sanatı geleneğini yansıtan minyatürler, iç ve dış mekan tasvirlerinden oluşmaktadır. Mekan tasarımı, yüzey süslemeciliği ve iyi işçilik açısından dikkat çeken minyatürlerin kompozisyon düzenlerine bakıldığında, tasarımların aynı usta sanatçının atölyesinde üretildiği anlaşılmaktadır. Fakat yüzey süslemeciliği ve işçiliklere bakıldığında uygulamaların farklı sanatçılar tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Bu bağlamda kompozisyon düzenleri benzeşmesine rağmen bu gruptaki minyatürlerin en az üç farklı sanatçı tarafından uygulandığı iddia edilebilir: (a)-25b-26a, 45b; (b)- 39a 86b-87a, 102b-103a, 115b- 116a,118b-119a,121b-122a,146b-147a,164b, 168b,170a-171b, 176b; (c)- 250a.

Minyatürlerin genelinde, yorum olarak çeşitlenmek koşuluyla, resim alanı önce yatay olarak ikiye bölünmüştür. Böylece mimari ve doğa alanlar birbirinden ayrıştırılmış; elemanların yatay, dikey düzlem farkları belirginleştirilmiştir. İkinci aşama da ise mimari elemanların formları ve genel mekanın kurgusu düzenlenmiştir: Yüzeyin bölünmesiyle elde edilen paftalardan üstte kalan bölüm yatay ve dikey hatlarda parçalanarak, iç mekan tasvirlerinde zemin ve duvarlar; dış mekan tasvirlerinde ise mimari elemanlar ve gökyüzü tasarlanmıştır. Alt tarafta kalan paftalar ise çoğunlukla düz bırakılmıştır. Üstteki paftanın düzenlenmesi sırasında başlangıçtaki bölünmeyi destekler şekilde, orta alanda üçüncü bir yatay pafta elde edilmiştir. Çoğunlukla yatay gelişen düz bir duvar yüzeyi olarak şekillenen bu pafta, renk ve süsleme açısından güçlendirilip ön plana çıkartılmıştır.

39a, 164b, 168a, 171b sayfalarında yer alan örneklerde, ortadaki pafta belirgin olmayıp, figür, doğa ve mimari elemanların birbiri ile ilişkilendirilmesi sonucu elde edilmiştir. Söz konusu farklılığın gerçek mekanların bu yönde bir tasarıma olanak sağlamamasından kaynaklandığı söylenebilir.

İç mekan tasvirlerinde içe doğru derinlik kurgusu, sağ ve sol kenarlardan içe doğru diyagonal hatlarda izlenen duvarların düzeni ile gerçekleştirilmiş ve böylece resim alanında belirli bir oranda atmosfer hissi yaratılmıştır. Dış mekan tasvirlerinde ise önden arkaya doğru sistemli bir şekilde yerleştirilen kompozisyon elemanlarının yardımı ile yüzeyin hakim karakteri ortadan kaldırılmadan, içe doğru gelişen bir derinlik eksenini oluşturulmuştur. Böylece resim alanında basit bir atmosfer duygusu yaratılarak, kutu mekan formu elde edilmiştir.

(a) alt grubunda yer alan 25b, 26a, 45b minyatürleri, genel düzen açısından diğer minyatürlerle benzerlik göstermesine rağmen, doğa elemanlarının tasarım ve uygulaması, yüzey süslemeciliği ve işçilik açısından gruptaki diğer minyatürlerden farklılaşmaktadır.

(b) alt grubunda yer alan 39a 86b, 87a,102b, 103a, 115b, 116a,118b,119a,121b,122a,146b, 147a, 164b, 168a,170a, 171b, 176b sayfalardaki minyatürler 3. gruptaki diğer minyatürlerle benzer bir mekan düzeni ile karşımıza çıkmaktadırlar. Ancak doğa elemanlarının tasarımları, yüzey süslemeleri, uygulama tekniği ve işçilikler açısından gruptaki diğer minyatürlerden farklılaşmaktadır.

102b-103a,115b-116a,118b-119a sayfalara uygulanan minyatürlerin mekan düzenleri, resim alanının ön tarafına yerleştirilmiş olan obelisk ve sütunların 102b-103a sayfalarda yer almaması dışında aynıdır. Bu sahnelerdeki temel farklılıklar, eylem düzenleri ile ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, 121b, 122a, sayfasında yer alan minyatürde mekan düzeni 102b-103a,115b-116a,118b-119a sayfalara uygulanan düzenle aynı olmasına rağmen, 121b-122a sayfalarındaki minyatürlerde üst tarafta iç mekan, alt tarafta ise dış mekan tasvirleri gerçekleştirilmiştir.

Dış mekan tasvirlerinden oluşan 39a 86b, 87a, 146b, 147a, 164b, 168a,170a, 171b, 176b sayfalarındaki minyatürlerde mekan düzenleri, gerçek mekan farklılıklarından dolayı, ilk bakışta çeşitlense de genel yapı itibariyle gruptaki diğer minyatürlerle ortak bir şemaya sahiptir.

171b, “Celalilerin çengele geçirilmesi” konulu minyatürde, mekan elemanlarının farklılaşması sonucu mekan düzeninin de farklılaştığı düşünülebilir. Fakat çengelleri taşıyan düzeneğin detaylarının, diğer örneklerdeki mekan düzenleri ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

(c) alt grupta yer alan 250a sayfasındaki minyatür, mekan düzeni açısından (b) alt gruptaki 102b-103a,115b-116a,118b-119a,121b-122a minyatürle benzeşmektedir. Ancak bu örnekte at meydanına bakış, diğerlerine nazaran daha uzak bir noktadan gerçekleştirilmiş ve detaylar farklılaştırılmıştır. Diğer örneklerdeki çift sayfa tasarımlar, bu örnekte tek sayfaya sığdırılmıştır. Bu

nedenle, minyatürün tasarım ve uygulamasının farklı bir sanatçı tarafından, gruptaki diğer örneklerle bakılarak gerçekleştirildiği söylenebilir.

Üç alt grupta ele alınan 3. grup minyatürlerinde, figür düzenleri konu ve mekan özelliklerine bağlı olarak çeşitlenmiştir. Çoğunlukla yatay, dikey ve diyagonal hatlarda düzenlenen figürler, eylem düzenlerine bağlı olarak dairesel formlarda da izlenmektedir. Minyatürlerde figür dizileri derinlik kurgusu ve atmosfer duygusunu destekleyecek şekilde düzenlemiş ve bu düzen yardımıyla kompozisyonlardaki hareketlilik hissi güçlendirilmiştir. Mekan, eylem ve zamanın sürekliliği fikri, mimari ve doğa elemanlarının bir bölümünün cetvel altında bırakılması ve figürlerin eş zamanlı hareketleri ile kurgulanmıştır.

Minyatürlerde hiyerarşik düzen, eylem düzenine göre şekillenmiştir. Eylem merkezindeki figürlerin konumu ve ebatlarının diğer figürlerden ayrıştırılması ile hiyerarşik düzen iki aşamalı olarak tasarlanmıştır.

Minyatürlerde renkler genel kullanım açısından benzeşmektedir. Bazı renkler özeldense de yeşil, mavi, beyaz, kahverengi, turuncu, kırmızı, pembe, somon, mor, lila, sarı renkler ve yanı sıra altın, gümüş kullanılmıştır. Renk düzeni mekan ve figür düzeninin önerdiği biçimi destekler şekilde ayrıştırıcı ve kurgusal amaçlara uygun olarak kurgulanmıştır.

Söz konusu düzen fikirleri doğrultusunda, (a) ve (b) alt gruptaki minyatürlerin kompozisyon düzenlerinin aynı üslubu yansıttığı, fakat (c) alt grupta ele alınan 250a sayfasındaki minyatürün tasarım ve uygulama açısından farklılaştığı söylenebilir.

4. Grup: 178a, 231b, 237b, 242a sayfalarda yer alan minyatürlerde kompozisyon düzeni

a- 231b, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Şeyh Abdüllatif Efendi ile buluşması, (foto: 22) 237b, Kayseri kadısının, Kanuni Sultan Süleyman'a şikayet edilmesi, (foto: 23).

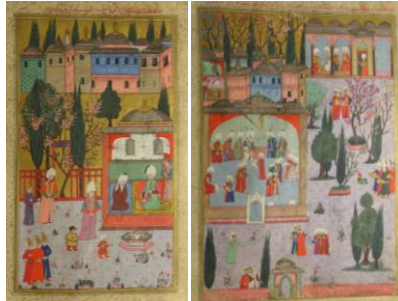

Foto: 22

Foto: 23

b-178a, Zigetvar Seferi'nde, Aslan Paşa'nın boynunun vurulması, (foto: 24)

Foto: 24

c-242a, Kanuni Sultan Süleyman'ın şarabı yasak etmesinden sonra, şarap içen bir levendini öldürülmesini emretmesi, (foto: 25).

Foto: 25

Osmanlı minyatür sanatı geleneğini yansıtan minyatürler, iç ve dış mekan tasvirlerinden oluşmaktadır. Mekan tasarımı, yüzey süslemeciliği ve iyi işçilik açısından dikkat çeken minyatürlerin kompozisyon düzenlerine bakıldığında, tasarımların aynı usta sanatçının atölyesinde üretildiği anlaşılmaktadır. Fakat yüzey süslemeciliği ve işçiliklere bakıldığında, uygulamaların aynı atölyedeki farklı sanatçılar tarafından yapıldığı söylenebilir. Bu bağlamda kompozisyon düzenleri benzeşmesine rağmen minyatürlerinin en az üç farklı sanatçı tarafından uygulandığı iddia edilebilir: (a)- 231b, 237b; (b)- 242a; (c)- 178a.

(a) alt grupta yer alan 231b, 237b sayfalardaki minyatürlerde mekan düzeni, kompozisyon elemanlarının resim alanına alttan üste doğru dört aşamada yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. 231b sayfasında sağdan sola, 237b sayfasında soldan sağa doğru yerleştirilen mimari, doğa elemanları ve insan figürlerinin dağılım şemaları genel düzelerin benzeşmesinde önemli bir role sahiptir. Her iki minyatürde de dış mekan mimari tasvirleri üç boyutlu olarak tasarlanırken; iç mekan tasvirlerinde yüzeye fazla müdahale edilmemiştir. Bu yapı doğrultusunda, resim alanında basit bir atmosfer hissi yaratılmıştır.

(b) alt grupta ele alınan 178a sayfasındaki minyatürde mekan düzeni bu gruptaki diğer minyatürlerin aksine mimari elemanlar barındırmadığı için ilk bakışta farklılaşmaktadır. Fakat işçilik, figür tipi, yüzey süslemeciliği ve genel düzen açısından 231b, 237b minyatürleri ile benzerlik

göstermektedir. Bu nedenle minyatürün (a) alt grubunda yer alan minyatürlerle aynı sanatçıya ait olduğu yönünde yorum yapılabilir.

(c) alt grupta ele alınan 242a sayfasındaki minyatür, 237b sayfasındaki minyatürle ciddi bir benzerlik taşımasına rağmen, işçilik ve yüzey süslemeciliği açısından farklılıklar gözlenmektedir: Her iki minyatürde de mimari iç mekanlar ve bu mekanlardaki figürlerin düzenleri, tasvir edilen eylemin detayları doğrultusunda birbirine benzemektedir. Ancak, resim alanlarının alt tarafında yer alan bahçeye giriş kapısı ve duvar formlarının farklılaşması; bahçede tasvir edilen doğa elemanlarının çeşitlenmesi; mimari ve doğa elemanlarının detaylarının ve işçiliklerinin değişmesi; 237b sayfasındaki minyatürün zemininde kullanılan açık mavi renge karşılık bu örnekte zeminin koyu yeşile boyanmış olmasından yola çıkarak, minyatürlerden birinin diğerinin tasarımında kalıp olarak kullanıldığı veya aynı elden çıkan tasarımın farklı sanatçılar tarafından uygulandığı söylenebilir.

Üç alt grupta ele alınan 4. grup minyatürlerde, figür düzenlerinin konu özelliklerine bağlı olarak şekillendiği söylenebilir. Çoğunlukla kesik diyagonal hatlarda düzenlenen figür dizileri, yatay hatlarda da izlenmektedir. Minyatürlerde figür dizileri derinlik kurgusu ve atmosfer duygusunu destekleyecek şekilde düzenlemiş ve özellikle diyagonal yerleştirmeler yardımıyla kompozisyonlarda hareketlilik hissi artırılmıştır. Eylem ve zamanın sürekliliği fikri figürlerin eş zamanlı hareketleri ile kurgulanmıştır.

Minyatürlerde hiyerarşik düzen eylem düzenine göre şekillenmiştir. Eylem merkezindeki figürlerin konumu ve ebatlarının diğer figürlerden ayrıştırılması ile hiyerarşik düzen iki aşamalı olarak tasarlanmıştır.

Renkler, 242a sayfasındaki minyatürde farklılaşmak koşuluyla, 231b, 237b, 241a sayfalarında genel kullanım açısından benzeşmektedir. Bazı renkler özelde kalsa da yeşil ve mavi renk tonları, beyaz, kahverengi, turuncu, kırmızı, pembe, somon, mor, lila, sarı renkler ve yanı sıra altın, gümüş kullanılmıştır. Renk düzeni mekan ve figür düzeninin önerdiği biçimi destekler şekilde ayrıştırıcı ve kurgusal amaçlara uygun olarak kurgulanmıştır.

Söz konusu düzen fikirleri doğrultusunda, minyatürlerin kompozisyon düzenlerinin aynı üslubu yansıttığı, fakat uygulayıcıları açısından çeşitlendiği söylenebilir. Diğer taraftan, 242a sayfasındaki minyatürde, tasarımcı ve uygulayıcı sanatçıların her ikisinin de farklı olduğu iddia edilebilir.

5. Grup: 59b-60a, 62b-63a sayfalarda yer alan minyatürlerde kompozisyon düzeni

59b-60a, Kanuni Sultan Süleyman'ın ceylan avı, (foto: 26). 62b-63a, Kanuni Sultan Süleyman'ın bir ayıyı ok ile avlaması, (foto: 27).

Foto: 26

Foto: 27

Osmanlı minyatür sanatı geleneğini yansıtan minyatürlerde, Kanuni Sultan Süleyman'ın avlanmadaki başarısı tasvir edilmiştir. Kompozisyon düzenleri ve uygulamalar açısından bakıldığında, minyatürlerin tasarım ve uygulamalarının aynı sanatçı tarafından üretildiği anlaşılmaktadır. Minyatürlerde mekan düzeni, resim alanının, farklı renklere boyalı dağ ve tepe formlarında parçalanması ve bu yapının diğer kompozisyon elemanlarının düzeni ile desteklenmesiyle kurgulanmıştır. Söz konusu yapı doğrultusunda resim alanlarının üst tarafında içe doğru gelişen bir derinlik eksenini elde edilmiş ve buna bağlı olarak basit bir atmosfer hissi yaratılmıştır. 60a, 62b, 63a sayfalarında yer alan minyatürlerde, mekanın dikey unsurları olan tepeler ve yatay gelişen düz alanların birbirinden ayrılmasını vurgulayan işaretler görülmektedir: 60a sayfasında düz bir çizgi ile, 62b, 63a sayfalarda ise basit kayaların bir çizgi üzerinde dizilmesiyle ikiye bölünen dikdörtgen zeminde, farklı ebatlarda iki ayrı dörtgen form oluşturulmuştur. Böylece ayrılan alanlar farklı renklere boyanmıştır.

Minyatürlerin mekan düzenleri, figür ve doğa elemanlarının düzeni ile desteklenmiştir. 59b, 62b, 63a sayfalarda yer alan minyatürlerde, resim alanının alt ve üst taraflarına yatay olarak yerleştirilen figür dizileri orta alana diyagonal olarak yerleştirilen diğer bir figür dizisi ile desteklenmiştir. 60a sayfasında ise söz konusu düzen mekan elemanlarının düzeni ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu yapıya bağlı olarak minyatürlerde, derinlik kurgusu ve atmosfer duygusu desteklenmiş; hareketlilik hissi artırılmıştır. Mekan, eylem ve zamanın sürekliliği fikri, figürlerin eş zamanlı hareketleri ile kurgulanmıştır. Mekanların eylem yönünde süreklilik izlenimi verir şekilde tasarımı ile de bu yapı güçlendirilmiştir.

Minyatürlerde hiyerarşik düzen, eylem düzenine göre şekillenmiştir. Eylem merkezindeki figürlerin konum, ebat ve renklerinin diğer figürlerden ayrıştırılması ile hiyerarşik düzen iki aşamalı olarak tasarlanmıştır.

Minyatürlerde renkler, genel kullanım açısından benzeşmektedir. Bazı renkler özelde kalsa da yeşil ve mavinin tonları, beyaz, kahverengi, turuncu, kırmızı, pembe, somon, mor, lila renkler ve yanı

sıra altın ve gümüş kullanılmıştır. Renk düzeni mekan ve figür düzeninin önerdiği biçimi destekler şekilde ayrıştırıcı ve kurgusal amaçlara uygun olarak kurgulanmıştır.

Söz konusu düzen fikirleri doğrultusunda, minyatürlerin tasarım ve uygulamalarının aynı sanatçıya ait olduğu söylenebilir.

6. Grup: 32a, 35b, 65b-66a, 76b, 79b, 83b, 124b-125a, 151b sayfalarda yer alan minyatürlerde kompozisyon düzeni

32a, Sultan Süleyman Yanbolu avındayken, bir ağılda kurdun koyuna zarar vermediğini görünce bir koçu kurda hediye etmesi, (foto: 28). **35b**, Sultan Süleyman'ın bir bahar günü Bağdat yakınlarında avlanırken bir kadının kendisine bir sepet nar ikram etmesi, (foto: 29). **65b-66a**, Kanuni Sultan Süleyman'ın güçlü ayıyı mızrağıyla vurarak yıkması, (foto: 30). **76b**, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Bağdat'tan Tebriz'e giderken Şehrizol yakınlarında avlanması, (foto: 31). **79b**, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Edirne dolaylarında av yapması, (foto: 32). **83b**, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Bursa dolaylarında bir ayıyı okla vurduktan sonra ağaca asıp kılıçtan geçirmesi, (foto: 33). **124b-125a**, Şehzade Mustafa'nın düğününde yapılan at koşusu, (foto: 34) **151b**, Kanuni Sultan Süleyman'ın, avdayken yanına gelerek yalan söyleyen bir kadını affetmesi, (foto: 35).

Foto: 28

Foto: 29

Foto: 30

Foto: 31

Foto: 32

Foto: 33

Osmanlı minyatür sanatı geleneğini yansıtan minyatürlerde, Kanuni Sultan Süleyman'ın avlanmadaki başarısı tasvir edilmiştir. Bu grupta yer alan minyatürler, 3. grup (b) alt grupta yer alan minyatürlerin kompozisyon düzenleri ile karşılaştırıldığında, konulara bağlı olarak planlar ve figür düzenleri farklılaşmış gibi görünse de, işçilik, uygulama tekniği yorumları, doğa alanlardaki yüzey süslemeleri, renk, vb. açılardan, iki grup arasında güçlü bir benzerlik sezilmektedir. Bu nedenle bu iki gruptaki minyatürlerin aynı atölyede üretildiği söylenebilir. Ancak bu çalışmada minyatürler, kompozisyon düzenlerindeki farklılıklardan dolayı iki grupta toplanmıştır.

Foto: 34

Foto: 35

6. grupta yer alan minyatürlerde, mekan düzeni, resim yüzeyinin blok veya parçalı olarak boyanması açısından çeşitlenmiş gibi görünse de genel düzen açısından birlik söz konusudur. 65b, 66a, 76b, 79b, 83b sayfalarında yer alan minyatürlerde mekanlar, resim alanının farklı renklere boyalı dağ ve tepe formlarında parçalanması ile oluşturulmuştur. Söz konusu yapı doğrultusunda diyagonal olarak içe doğru gelişen bir derinlik ekseni elde edilmiş; figür ve doğa elemanlarının düzeni ile bu kurgu desteklenerek resim alanında basit bir atmosfer hissi yaratılmıştır. 32a, 35b, 124b, 125a, 151b sayfalarında yer alan minyatürlerde ise mekan düzeni, üst tarafta tepe formları ile nihayetlenen zemin parçalanmadan ve yüzeye fazla müdahale edilmeden kurgulanmıştır. Bu örneklerde, yüzeyin düzlüğünden dolayı, atmosfer hissi figür ve doğa elemanlarının düzeni doğrultusunda oluşturulmuştur.

Minyatürlerde mekan ve mekan elemanlarının düzeni doğrultusunda çeşitlenen figür düzenleri, kesik diyagonal hatlarda da birbirini karşılayan hareketli yatay hatlardan oluşmaktadır. Çoğunlukla resim alanının üst tarafına yerleştirilen durağan figür dizleri, alt taraftaki daha güçlü hareketi dengelemek üzere kurgulanmıştır. Figür düzeninin etkisiyle, minyatürlerdeki derinlik kurgusu ve atmosfer duygusu güçlendirilmiş; hareketlilik hissi artırılmış; mekan, eylem ve zamanın sürekliliği fikri figürlerin eş zamanlı hareketleri ile kurgulanmıştır. Mekanların eylem yönünde süreklilik izlenimi verir şekilde tasarımı ile de bu yapı desteklenmiştir.

Minyatürlerde hiyerarşik düzen, eylem düzenine göre şekillenmiştir. Eylem merkezindeki padişah figürlerinin konumu ve ebatlarının diğer figürlerden ayrıştırılması ile hiyerarşik düzen iki aşamalı olarak tasarlanmıştır.

Minyatürlerde renkler genel kullanım açısından benzeşmektedir. Bazı renkler özelde kalsa da yeşil, mavi, beyaz, kahverengi, turuncu, kırmızı, pembe, somon, mor, lila, sarı renkler ve yanı sıra altın kullanılan renklerdir. Renk düzeni mekan ve figür düzeninin önerdiği biçimi destekler şekilde ayrıştırıcı ve kurgusal amaçlara uygun olarak kurgulanmıştır.

Söz konusu düzen fikirleri doğrultusunda, bu grupta yer alan minyatürlerin tasarım ve uygulamalarının aynı sanatçı tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Diğer taraftan, uygulama tekniklerinin yorumlarına ilişkin benzerliklerden dolayı, uygulayıcı sanatçıların 3. gruptaki minyatürlerin sanatçılarıyla bağlantısı olduğu da düşünülebilir.

7. Grup: 256b, 257b, 264a, 268b, 276a, 277b -278a, 294a sayfalarda yer alan minyatürlerde kompozisyon düzeni

a-256b, *Mohaç Savaşı*, (foto: 36). **257b**, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Budin'e beylerbeyi ataması* (foto: 37). **268b**, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad Kalesi'ni fethi*, (foto: 38).

276a, *Kanuni Sultan Süleyman'ın, Zigetvar seferine giderken ikinci vezirin yardımıyla ata binmesi*, (foto: 39). **277b -278a**, *Zigetvar kuşatması*, (foto: 40). **294a**, *Sultan II. Selim'in, Kanuni Sultan Süleyman'ın naaşının başında dua etmesi*, (foto: 41).

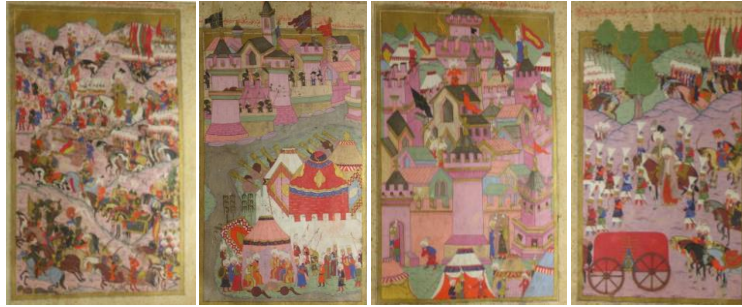

Foto: 36

Foto: 37

Foto: 38

Foto:39

Foto: 40

Foto: 41

b-264a, *Boğdan'ın fethi sırasında kaçan Voyvodanın oğlunun yakalanıp, kesik başının Kanuni Sultan Süleyman'a getirilmesi,(foto: 42).*

Foto: 42

Osmanlı minyatür sanatı geleneğini yansıtan minyatürlerde, Kanuni Sultan Süleyman hakkında farklı konular tasvir edilmiştir. Minyatürlerin kompozisyon düzenleri, işçilik, uygulama tekniği yorumları, renk, vb. özellikleri dikkatle incelendiğinde, 8. gruptaki minyatürlerle benzer yönler bulmak mümkündür. Ancak, bu minyatürleri, söz konusu gruplardaki minyatürlerle aynı grupta toplamak genel düzen fikirleri açısından mümkün değildir.

Mekan tasarımı, yüzey süslemeciliği ve iyi işçilik açısından dikkat çeken 7. grup minyatürlerinin kompozisyon düzenlerine bakıldığında, tasarımların aynı usta sanatçının atölyesinde üretildiği söylenebilir. Fakat yüzey süslemeciliği, işçilik ve doğa elemanlarının detaylarına bakılarak minyatürlerin uygulamalarının farklı sanatçılar tarafından yapıldığı söylenebilir. Bu bağlamda kompozisyon düzenleri benzeşmesine rağmen, minyatürlerin en az iki farklı sanatçı tarafından uygulandığı iddia edilebilir: (a)- 256b, 257b, 268b, 276a, 277b-278a, 294a; (b)- 264a

(a) alt grupta ele alınan 256b, 276a, 294a, 299b sayfalardaki minyatürlerde zeminler, dağ ve tepe formları oluşturmak üzere parçalanmıştır. 256b, 277b sayfalarda parçalanmış alanlar aynı renge, diğer sayfalarda ise farklı renklere boyanmıştır. Zemini tek renge boyanan minyatürlerde, mekan düzenleri figür düzenleri ile desteklenerek diğer örneklerle benzeşmeleri sağlanmıştır. 257b ve 277b sayfalarında yer alan minyatürlerde ise mimari elemanların yoğunluğundan dolayı zemin parçalanması mimari formların özellikleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Resim alanının ön tarafından arkaya doğru diyagonal bir geçişle sağlanan derinlik kurgusu, mimari, doğa elemanları ve figürlerin düzeni ile desteklenerek, resim alanında basit bir atmosfer duygusu yaratılmıştır.

(b) alt grupta ele alınan 264a sayfasında yer alan minyatürde mekan düzeni (a) alt grubunda yer alan minyatürlerle benzeşmektedir. Özellikle 276a ve 278a sayfalardaki örneklerle benzeşen minyatür, detaylarda farklılaşmaktadır. Diğer minyatürlerde zemin detayları basit kayalarla verilmesine rağmen, bu minyatürde zemin basit bitki örtüsüyle detaylandırılmış; dağ tepe formlarının

uygulamaları sırasında uygulanan teknik farklılaşmıştır. Diğer taraftan, bu minyatürdeki işçilik, grupta yer alan diğer minyatürlere nazaran daha titiz ve fırça daha incedir.

İki alt gruptan oluşan 7. grup minyatürlerinin tamamında, mekan düzeni figür ve doğa elemanlarının düzeni ile desteklenmiş; figür dizileri tepelerin formuna uygun şekilde kesik diyagonal hatlara yerleştirilmiştir. 268b sayfasında yer alan minyatür dışındaki örneklerde, derinlik kurgusu bu yapı doğrultusunda gerçekleştirilmiş ve atmosfer duygusu yaratılmıştır. Mekan, eylem ve zamanın sürekliliği fikri, figürlerin eş zamanlı hareketleri ile kurgulanmıştır. 268b sayfasında yer alan minyatürde ise figür düzeni eylemin gelişimine bağlı olarak kapalı formda tasarlanmıştır.

Minyatürlerde eylem merkezindeki figürlerin konumu ve ebatlarının diğer figürlerden ayrıştırılması ile iki aşamalı olarak tasarlanan hiyerarşik düzen, eylem düzenine göre şekillenmiştir.

Minyatürlerde renkler genel kullanım açısından benzeşmektedir. Bazı renkler özelde kalsa da yeşil, mavi, beyaz, kahverengi, turuncu, kırmızı, pembe, somon, mor, lila, sarı renkler ve yanı sıra altın, gümüş kullanılmıştır. Renk düzeni mekan ve figür düzeninin önerdiği biçimi destekler şekilde ayrıştırıcı ve kurgusal amaçları destekler şekilde kurgulanmıştır.

Söz konusu düzen fikirleri doğrultusunda minyatürlerin aynı üslubu yansıttığı söylenebilir. Fakat elyazmasının 264a sayfasında yer alan minyatürün işçilik ve uygulama tekniği açısından farklılaştığı görülmektedir. Bu yapı dikkate alındığında, 264a sayfasındaki minyatürün tasarım ve uygulamasının farklı bir sanatçı tarafından gerçekleştirildiği söylenebileceği gibi, sadece uygulayıcı sanatçının farklı olduğu da söylenebilir.

8. Grup: 261a, 266a, 271a, 279b sayfalarında yer alan minyatürlerde kompozisyon düzeni

a-261a, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Bağdat'a sefere giderken ırmağı at ile geçmesi, (foto: 43). **266a**, Sultan Süleyman'ın, Budin'e beylerbeyi ataması, (foto: 44). **279b**, Zigetvar'da Kanuni Sultan Süleyman'ın, divan-ı hümayunda Müslümanların işlerini görmesi, (foto: 45).

Foto: 43

Foto: 44

Foto: 45

b-271a, Sultan Süleyman'ın, Van kalesini fethi, (foto: 46).

Foto: 46

Osmanlı minyatür sanatı geleneğini yansıtan minyatürlerde, Kanuni Sultan Süleyman'ın bazı savaşları ve kabul törenleri tasvir edilmiştir. Minyatürler kompozisyon düzenleri açısından 7. grupta yer alan minyatürler ile belirli bir ölçüde benzeşmelerine rağmen, detayların işlenişi, işçilik ve uygulama tekniği yorumları açısından farklılaşmaktadır.

Mekan tasarımı, yüzey süslemeciliği ve iyi işçilik açısından dikkat çeken 8. grup minyatürlerinin kompozisyon düzenlerine bakıldığında, tasarımların aynı usta sanatçının atölyesinde üretildiği anlaşılmaktadır. Fakat yüzey süslemeciliği ve işçiliklere bakıldığında, uygulamaların farklı sanatçılar tarafından yapıldığı söylenebilir. Bu bağlamda kompozisyon düzenleri benzeşmesine rağmen minyatürlerinin en az iki farklı sanatçı tarafından uygulandığı iddia edilebilir: (a)- 261a, 266a, 278b; (b)- 271a.

(a) alt grupta yer alan 261a, 266a, 279b sayfalarındaki minyatürlerde, resim alanının zemini dağ ve tepe formlarında parçalı olarak tasarlanmış; elde edilen parçalar farklı renklere boyanarak mekanda ön ve arka plan kurgusu gerçekleştirilmiştir. Söz konusu yapı doğrultusunda resim alanlarının üst tarafında içe doğru gelişen bir derinlik eksenini oluşturulmuş ve basit bir atmosfer duygusu yaratılmıştır. Yatay dikey ve diyagonal hatlara dengeli bir şekilde yerleştirilen mimari formların etkisiyle derinlik hissi artırılmış ve atmosfer duygusu güçlendirilmiştir. Bu grupta yer alan minyatürlerde, mimari elemanların düzeni kompozisyon düzenlerini benzeştirme yönünde ortak bir fikri yansıtmaktadır. Otağ ve çadırlar renk, süsleme ve detaylar açısından bu kurguyu desteklemektedir.

(b) alt grupta yer alan 271a sayfasındaki minyatür mekan düzeni açısından benzeşmesine rağmen, işçilik, uygulama tekniklerinin yorumu, kayalık formları, basit doğa detayları ve yüzey süslemeciliği açısından (a) alt grubunda yer alan diğer minyatürlerden farklılaşmakta; 9. gruptaki

288b, 290a sayfalarda bulunan minyatürlerle benzer özellikler sergilemektedir. Bu bağlamda, minyatürün uygulamasının farklı atölyeden bir sanatçılar tarafından yapıldığı söylenebilir.

İki alt grupta ele alınan 8. grup minyatürlerde mekan ve mekan elemanlarının düzenleri, kavisli ve kesik diyagonal hatlara yerleştirilen figürlerin düzeni ile desteklenmiştir. Eylem ve zamanın sürekliliği fikri figürlerin eş zamanlı hareketleri ile kurgulanmış; mekanların eylem yönünde süreklilik izlenimi verir şekilde tasarlanması ile de bu yapı desteklenmiştir.

Minyatürlerde eylem merkezinde yer alan padişah figürlerin konum ve ebatlarının diğer figürlerden ayrıştırılması ile iki aşamalı olarak tasarlanmış olan hiyerarşik düzen, eylem düzenine göre şekillenmiştir.

Minyatürlerde renkler genel kullanım açısından benzeşmektedir. Bazı renkler özelde kalsa da pembe, mor, beyaz, kırmızı, yeşilin tonları, mavi, kahverengi, somon, sarı renkler ve yanı sıra altın, gümüş kullanılmıştır. Renk düzeni, mekan ve figür düzeninin önerdiği biçimi destekler şekilde ayrıştırıcı ve kurgusal amaçlara uygun olarak kurgulanmıştır.

Söz konusu düzen fikirleri doğrultusunda, minyatürlerin tasarımlarının aynı üslubu yansıttığı, fakat 271a sayfasındaki minyatürde uygulamanın farklı bir sanatçı tarafından yapıldığı söylenebilir.

9. Grup: 283a, 288b, 290a, 291a sayfalarında yer alan minyatürlerde kompozisyon düzeni

283a, *Bağdat'ın fethinden sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın, İmam-ı Azam ve Abdülkadir Geylani'nin kabirleri üzerine türbe yaptırması,(foto:47)*. **288b**, *Kanuni Sultan Süleyman'ın, Belen'de yaptırdığı Menzil Külliyesi, (foto:48)* **290a**, *Kanuni Sultan Süleyman'ın, Şam hacıları için Haydar Kalesi adlı güzergâhta kaleler yaptırması,(foto:49)*. **291a**, *Kanuni Sultan Süleyman'ın, Mısır hacılarının dönüş yolunda, su kıyıları kazdırıp kale yaptırması,(foto:50)*.

Foto: 47

Foto: 48

Foto: 49

Foto: 50

Minyatürlerde, Kanuni Sultan Süleyman'ın bazı imaretleri tasvir edilmiştir. Minyatürler el yazmasındaki diğer örneklere nazaran yüzey süslemeciliği açısından oldukça sade, mekan düzeni ve figür tipleri açısından farklıdır. Topoğrafik anlatımlarıyla dikkat çeken minyatürlerin detaylarına bakıldığında, bu grupta yer alan minyatürlerin aynı atölyede tasarlanıp uygulanmış olması ihtimali oldukça fazladır.

Minyatürlerde resim alanının kullanılış şekli ve mekan düzenleri birbiri ile benzeşmektedir. Yüzey süslemelerinin sadeliğiyle dikkat çeken minyatürlerde, kompozisyon elemanlarının alttan üste doğru kademeli olarak yerleştirilmesi ile yalın bir derinlik kurgusu elde edilmiş ve çok basit bir atmosfer hissi yaratılmıştır. Bu yapı, insan, hayvan, doğa ve mimari elemanların düzenleri doğrultusunda güçlendirilmiştir.

Minyatürlerde, az sayıda görülen figürlerin düzeni, eşzamanlılık ilkesi doğrultusunda farklı merkezler oluşturularak tasarlanmıştır. Farklı eylemlerin aynı kompozisyonda toplanmasından dolayı figürlerin düzeni bağlı oldukları eyleme göre çeşitlendirilmiştir. Bu nedenle minyatürlerde hiyerarşik düzen belirli bir merkez oluşturmaksızın tek aşamalı olarak tasarlanmıştır.

Minyatürlerde renkler genel kullanım açısından benzeşmektedir. Bazı renkler özelde kalsa da pembe, somon, mor, mavi, yeşil, beyaz, kahverengi, kırmızı, lila, siyah, türkuaz, sarı renkler ve yanı sıra altın, gümüş kullanılan renklerdir. Renk düzeni mekan ve figür düzeninin önerdiği biçimi destekler şekilde ayırıştırıcı ve kurgusal amaçlara uygun olarak kurgulanmıştır.

Söz konusu düzen fikirleri doğrultusunda minyatürlerin aynı sanatçı tarafından tasarlanıp, uygulandığı söylenebilir.

10. Grup: 206a sayfasında yer alan minyatürde kompozisyon düzeni

206a, *Kanuni Sultan Süleyman savaş meydanında*, (foto: 51).

Foto: 51

Minyatürde, Kanuni Sultan Süleyman savaş meydanında tasvir edilmiştir. Minyatür, el yazmasında yer alan diğer minyatürlerden, mekan düzeni, figür düzeni ve işçilik açısından farklıdır. Diğer taraftan, 9. Grupta ele alınan 288b, 290a sayfalarındaki minyatürlerin özellikle kaya formlarından oluşan doğa detayları ve renk, form, işçilik açısından mimari detaylar bu örnekteki detaylarla ciddi bir şekilde benzeşmektedir. 9. grupta yer alan minyatürlerin mekan düzenlerine benzerlik noktasında ortaya çıkan eksiklikler, bu minyatürde figür düzeni ile tamamlanmış gibi görünmektedir. Ancak her türlü yoruma rağmen, farklılık bariz bir şekilde dikkat çekmektedir. Genel düzenin eyleme göre şekillenmesinden dolayı, mekan düzeninin değişmiş olması bu yönde bir benzerliği ortadan kaldırmaktadır. Bu bağlamda minyatürün tasarım ve uygulamalarının, 9. gruptaki eserleri üreten sanatçılarla aynı atölyeye mensup farklı bir sanatçı tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir.

Minyatürde mekan ve mekan elemanlarının düzeni, figür dizilerinin düzeni ile desteklenmiştir. Figür dizileri, kesik diyagonal hatlarda da birbirini karşılayan hareketli yatay hatlara yerleştirilmiştir. Resim alanının sağ tarafına yerleştirilen durağan figür dizleri, sol taraftaki güçlü hareketi dengelemek üzere kurgulanmıştır. Figür düzeninin etkisiyle, minyatürlerdeki derinlik kurgusu ve atmosfer duygusu güçlendirilmiş; hareketlilik hissi artırılmış; mekan, eylem ve zamanın sürekliliği fikri figürlerin eş zamanlı hareketleri ile kurgulanmıştır. Mekanın eylem yönünde süreklilik izlenimi verir şekilde tasarımı ile de bu yapı desteklenmiştir.

Eylem merkezinde yer alan padişah figürünün, konum ve ebat olarak diğer figürlerden ayrıştırılması ile iki aşamalı olarak tasarlanan hiyerarşik düzen, eylem merkezine göre şekillenmiştir.

Minyatürde mavi, pembe, mor, beyaz, yeşilin tonları, kırmızı, siyah, kahverengi, sarı renkler ve yanı sıra altın, gümüş kullanılmıştır. Renk düzeni, mekan ve figür düzeninin önerdiği biçimi destekler şekilde ayrıştırıcı ve kurgusal amaçlara uygun olarak kurgulanmıştır.

Söz konusu düzen fikirleri doğrultusunda, minyatürün tasarım ve uygulamasının, 9. gruptaki eserleri üreten sanatçılarla aynı atölyeye mensup farklı bir sanatçı tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir.

Değerlendirme

Hünernâme II. ciltte yer alan minyatürler kompozisyon düzenleri açısından çeşitlenmektedir. Bu çeşitlilik dikkate alındığında, minyatürlerin farklı sanatçılar tarafından üretildiği söylenebilir. Ancak minyatürlerin tasarımlarını ve uygulamalarının, Nakkaş Osman dışında, hangi sanatçılar tarafından yapıldığına ilişkin bilgi bulunmadığı için minyatürleri herhangi bir isme atfetmek, farklı elyazmalarına bakmaksızın mümkün değildir.

El yazmasında yer alan toplam altmış beş adet minyatür on grup, on altı alt grupta toplanmıştır. 9. ve 10. grup grupta yer alan beş minyatür dışındaki örnekler, genel düzen fikirleri

açısından, eserin hazırlandığı dönemin Osmanlı saray nakkaşhanesi geleneğini ve özellikle de Nakkaş Osman etkilerini yansıtmaktadırlar. Ancak söz konusu etkilerden yola çıkarak 60 minyatürün tamamının, Nakkaş Osman tarafından üretildiği söylenemez. Zira kompozisyon düzenleri her ne kadar Osmanlı saray nakkaşhanesi ve Nakkaş Osman geleneğini yansıtsa da detaylarda farklı sanatçıların özgün düzen fikirlerine rastlamak mümkündür. Diğer taraftan, uygulama tekniklerinin yorumu, işçilik ve fırça özellikleri dikkate alındığında, aynı elden çıkmış gibi görünen bazı tasarımların, farklı sanatçılar tarafından uygulandığı söylenebilir. Bu durum dikkate alındığında, minyatürlerin üretim aşamasında tasarımcı sanatçıların, farklı uygulayıcı sanatçılarla çalıştığı yorumu yapılabilir. Zira çoğu minyatür, uygulamalar açısından yakın, düzenler açısından farklı veya bu durumun tam tersi özelliklerle bir araya geldiği görülmektedir. Bu yapı, el yazmasındaki minyatürlerin üretiminin bir sanatçı tarafından gerçekleştirilmediğini, farklı atölyelerdeki, farklı sanatçıların kolektif çabası ile üretildiğini düşündürmektedir.

1. grupta ele alınan 51b-52a, 54b-55a sayfalardaki minyatürler Osmanlı saray nakkaşhanesi üslubunun nadide örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Minyatürlerin her biri, el yazmasındaki diğer minyatürlerden, iyi işçilik, parlak renkler, yakın plan manzara ve yüzey süslemeleri açısından ayrılmaktadır. Bu durum dikkate alındığında, minyatürlerin sanatçısının kendine özgü bir yaklaşım sergilediği ve olağan üstü bir yeteneğe sahip olduğu söylenebilir.

2. grupta yer alan 211a, 226b, 244b, 247a sayfalardaki minyatürler, grafik düzen açısından Osmanlı saray nakkaşhanesi geleneğini yansıtmaktadır. Fakat sanatçı, yeşil doğa alanlarının boyanması ve bu alanlardaki doğa detaylarının uygulaması sırasında özgün bir tavır sergilemiştir. Bu uygulamalar ile sanatçının Osmanlı saray nakkaşhanesi geleneğine yeni bir yorum eklediği söylenebilir. Diğer taraftan, bu farklı uygulamalar sanatçının saray nakkaşhanesi dışında bir menşeden geldiği yönünde, yorum yapmaya da olanak tanır.

3. grupta yer alan minyatürler, üç alt grupta ele alınmıştır: (a)-25b-26a, 45b; (b)- 39a, 86b-87a, 102b-103a, 115b-116a, 118b-119a, 121b-122a, 146b-147a, 164b, 168b, 170a-171b, 176b; (c)-250a. Osmanlı saray nakkaşhanesi üslubunun bariz örnekleri olarak karşımıza çıkan minyatürlerin kompozisyon düzenlerine bakılarak, (a) ve (b) alt gruplardaki tasarımların aynı atölyede veya aynı sanatçı tarafından üretildiği, fakat uygulamaların iki ayrı sanatçı tarafından yapıldığı söylenebilir. Surname-i Hûmayun el yazmasındaki minyatürlerin kompozisyon düzenleri ile ciddi bir benzerlik gösteren minyatürlerin üretiminde Nakkaş Osman'ın tasarım ve uygulama açısından katkılarının olduğu açıktır. (c) alt grupta yer alan 250a sayfasındaki minyatür, (b) alt gruptaki 102b-103a, 115b-116a, 118b-119a, 121b-122a minyatürle benzeşmesine rağmen, daha uzak bir noktadan bakılarak tasarlanmıştır. Diğer örneklerdeki çift sayfa tasarımlar, bu örnekte tek sayfaya sığdırılmaya çalışılmıştır. İşçilik, uygulama tekniklerinin yorumları ve detayların farklılaşması da dikkate

alındığında, bu minyatürün tasarımının (b) alt gruptaki minyatürler için hazırlanan kalıbın, farklı bir sanatçı tarafından, yorumlanmasıyla gerçekleştirildiği söylenebilir.

4. grupta yer alan minyatürler, üç alt grupta ele alınmıştır: (a) 231b, 237b; (b) 178a; (c) 242a. Osmanlı saray nakkaşhanesi üslubunun bariz örnekleri olarak karşımıza çıkan minyatürlerin kompozisyon düzenlerine bakıldığında, (b) alt grupta ele alınan 178a sayfasındaki minyatür, manzara özellikleri açısından (a) ve (c) alt gruplardaki minyatürlerden farklılaşmaktadır. Fakat işçilik, figür tipi, yüzey süslemeciliği ve genel düzen açısından (a) alt gruptaki minyatürlerle ciddi bir benzerlik göstermektedir. Bu nedenle minyatürün (a) alt grupta yer alan minyatürlerle aynı sanatçıya ait olduğu yönünde yorum yapılabilir. (c) alt grupta ele alınan 242a sayfasındaki minyatür ise (a) alt grupta ele alınan 237b sayfasındaki minyatürle ciddi bir benzerlik göstermesine rağmen, işçilik, uygulama tekniklerinin yorumu ve yüzey süslemeciliği açısından farklılaşmaktadır: Her iki minyatürde de mimari iç mekanlar ve bu mekanlardaki figürlerin düzeni, tasvir edilen eylemin detayları doğrultusunda birbirine benzemektedir. Ancak, resim alanlarının alt tarafında yer alan bahçeye giriş kapısı ve duvar formları farklılaşmaktadır. Bahçede tasvir edilen doğa elemanlarının çeşitlenmesi; mimari ve doğa elemanlarının detaylarının ve işçiliklerinin değişmesi; 237b sayfasındaki minyatürün zemininde kullanılan açık mavi renge karşılık bu örnekte zeminin koyu yeşile boyanmış olması da dikkate alındığında, minyatürlerden birinin diğerinin tasarımında kalıp olarak kullanıldığı veya aynı elden çıkan tasarımın farklı sanatçılar tarafından uygulandığı söylenebilir.

5. grupta ele alınan 59b-60a, 62b-63a sayfalardaki minyatürler, Osmanlı saray nakkaşhanesi üslubunun bariz örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kompozisyon düzenleri ve uygulamalar açısından el yazmasındaki vasat işler olarak karşımıza çıkan bu minyatürlerin aynı sanatçı tarafından tasarlanarak uygulandığı söylenebilir.

6. grupta ele alınan 32a, 35b, 65b-66a, 76b, 79b, 83b, 124b-125a, 151b sayfalardaki minyatürler Osmanlı saray nakkaşhanesi üslubunun bariz örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. 3. grupta yer alan minyatürlerin kompozisyon düzenleri ile karşılaştırıldığında, konulara bağlı olarak planlar ve figür düzenleri farklılaşmış gibi görünse de, işçilik, uygulama tekniği yorumları, yüzey süslemeleri, renk, vb. açılardan, iki grup arasında güçlü bir benzerlik sezilmektedir. Bu nedenle bu iki gruptaki minyatürlerin aynı atölyede ve aynı sanatçılar tarafından üretildikleri söylenebilir.

7. grupta ele alınan minyatürler Osmanlı saray nakkaşhanesi üslubunun bariz örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu grupta ele alınan minyatürler, el yazmasında yer alan minyatürler arasında ayrıştırılması en zor örnekler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Minyatürlerin kompozisyon düzenleri, işçilik, uygulama tekniği yorumları, renk, vb. özellikleri dikkatle incelendiğinde, 8. gruptaki minyatürlerle benzer yönler bulmak mümkündür. Bu nedenle bu grupta yer alan minyatürlerin, belirli farklılıklara rağmen, 8. gruptaki minyatürlerin üretildiği atölyede veya söz konusu atölyelerde yetişmiş sanatçılar tarafından üretildiği söylenebilir. Diğer gruplardaki minyatürler ile benzeşen 7. grup

minyatürleri, kendi aralarında da çeşitlendiği için iki alt grupta ele alınmıştır: (a) 256b, 268b, 276a, 277b-278a, 294a; (b) 264a. (a) ve (b) alt gruplarında ele alınan minyatürlerin kompozisyon düzenleri birbirine bezemektedir. (b) alt grubunda ele alınan 264a sayfasındaki minyatür, özellikle 276a ve 278a sayfalardaki örneklerle benzeşmektedir. Fakat detaylar farklılaşmaktadır. Diğer minyatürlerde zemin detayları basit kayalarla verilmesine rağmen, bu minyatürde zemin basit bitki örtüsüyle detaylandırılmış; dağ tepe formlarının uygulamaları sırasında teknik yorumlar farklılaşmıştır. Diğer taraftan, bu minyatürdeki işçilik, grupta yer alan diğer minyatürlere nazaran daha titiz ve fırça incedir. Bu nedenle bu iki alt gruptaki minyatürlerin aynı atölyede tasarlandıkları fakat 264a sayfasındaki minyatürün uygulamasının farklı bir sanatçı tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir.

8. grupta ele alınan minyatürler, Osmanlı saray nakkaşhanesi üslubunun bariz örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Minyatürler kompozisyon düzenleri açısından 7. grupta yer alan minyatürler ile belirli bir ölçüde benzeşmelerine rağmen, detayların işlenişi, işçilik, uygulama tekniği yorumları açısından farklılaşmaktadır. Dolayısıyla bu gruptaki minyatürlerin 7. gruptaki minyatürlerle aynı atölyede tasarlandıkları fakat uygulamaların farklı sanatçılar tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir.

8. grupta yer alan minyatürler, iki alt grupta ele alınmıştır: (a) 261a, 266a, 279b; (b) 271a. (b) alt grupta yer alan 271a sayfasındaki minyatür kompozisyon düzeni açısından benzeşmesine rağmen, işçilik, uygulama tekniği, kayalık formlarının tasarımı, basit doğa detayları ve yüzey süslemeciliği açısından (a) alt grubunda yer alan diğer minyatürlerden farklılaşmakta; 9. gruptaki 288b, 290a sayfalarda bulunan minyatürlerle benzer özellikler sergilemektedir. Bu bağlamda, 271a sayfasındaki minyatürün uygulamasının farklı atölyeden bir sanatçı tarafından yapıldığı söylenebilir.

9. grupta yer alan minyatürler ise kompozisyon düzenleri, uygulama tekniklerinin yorumu, renk özellikleri, figür tipleri, vb. açılardan dönemin Osmanlı saray nakkaşhanesinin üslubunun farklı bir yorumu olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu grupta yer alan minyatürler iki alt grupta ele alınmıştır: (a) 283a, 288b, 290a, 291a; (b) 206b. Daha çok topografik bir tasvir anlayışıyla tasarlanmış olan (a) alt grubundaki minyatürlerin doğa ve mimari detaylarının uygulama tekniğine ilişkin yorumları, 8. grup (b) alt grupta ele alınan 271 a sayfasındaki minyatürün detaylarında da görmek mümkündür.

10. grupta yer alan 206a sayfadaki minyatür, 288b, 290a sayfalarında yer alan minyatürlerdeki özellikle kaya formlarından oluşan doğa detayları ve renk, form, işçilik açısından mimari detaylar bu örnekteki detaylarla ciddi bir şekilde benzeşmektedir. 9. grupta yer alan minyatürlerin mekan düzenlerine benzerlik noktasında ortaya çıkan eksiklikler, bu minyatürde figür düzeni ile tamamlanmış gibi görünmektedir. Ancak her türlü yoruma rağmen, farklılık bariz bir şekilde dikkat çekmektedir. Bu bağlamda minyatürün tasarım ve uygulamalarının, 9. gruptaki eserleri üreten sanatçılarla aynı atölyeye mensup farklı bir sanatçı tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir.

Kompozisyon düzenlerine ilişkin yapılan incelemeler neticesinde el yazmasının üretiminde toplam on dört sanatçının görev aldığı ve bunların arasında yer alan on sanatçının aynı zamanda tasarımcı (usta) sanatçı olduğu fikri ileri sürülebilir. Ancak söz konusu düşüncenin, el yazmasındaki eserlerin düzenlerinin, diğer el yazmalarındaki benzer kompozisyon düzenleri ile karşılaştırılması sonucunda güvenilirlik kazanacağı unutulmamalıdır.

Sonuç

Kanuni Sultan Süleyman'ın yetenek ve başarılarını konu alan Hünernâme elyazmasının II. cildinde, (TSM. H. 1524), Osmanlı minyatür sanatı geleneğinde üretilmiş önemli minyatür örnekleri yer almaktadır. Sanatçıların kim olduğu bilinmeyen bu eserler, kompozisyon düzenleri açısından çeşitlenmektedir. Bu nedenle, elyazmasının resimlendirilmesinde farklı sanatçı ve atölyelerin görev aldığı söylenebilir. El yazmasındaki minyatürlere bakıldığında ilk aşamada on altı, uygulama teknikleri benzerliğinden dolayı ikinci aşamada on dört ve üçüncü aşamada on farklı kompozisyon düzeni ile karşılaşılmaktadır. Bu düzen girişimleri dikkatle incelendiğinde bu sayının, dönemin Osmanlı Saray Nakkaşhanesi minyatür üslubunun kendi içinde çeşitlenmesi sonucu oluştuğu anlaşılmaktadır. Yapılan inceleme ve değerlendirmeye bağlı olarak, el yazmasının resimlendirilmesinde yaklaşık on dört sanatçının görev aldığı ve bunlar arasında on sanatçının aynı zamanda tasarımları ürettiği söylenebilir.

Kaynakça

- Bağcı, S., Filiz, Ç., Günsel, R., Zeren, T. (2006). Osmanlı Resim Sanatı, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Konak, R., (2012). *Hünernâme I. Cilt Minyatürlerinde Kompozisyon Düzeni*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı, 23, 133-165.
- Seyyid Lokman B. H. B. E. A. E.-U., (1589) *Hünernâme Elyazması II. Cilt*, (TSM. H. 1524)